

دکتر سید محسن میرباقری

پیامبر اکرم (ص) شاهد بر اعمال همه انسان‌ها

۱۳ بهمن مصادف با ۲۸ صفر سالروز رحلت حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله (۱۱ هـ.ق)
۱۶ بهمن مصادف با اول ربیع الاول هجرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله از مکه به مدینه
دوم اسفند مصادف با ۱۷ ربیع الاول سال روز ولادت مبارک پیامبر اکرم (ص) (۵۳ سال قبل از هجرت)

چکیده

بدون شک جایگاه پیامبر مکرم اسلام (ص) در قرآن کریم، بسیار بالاست. این مقام و جایگاه، چه در دنیا و چه در آخرت، مقام و جایگاهی است که سایر افراد حتی انبیای گذشته نیز نمی‌توانند به آن دست یابند. مقام و جایگاه حضرت رسول (ص) از ابعاد گوناگون قابل بررسی است. یکی از شئون و مقاماتی که قرآن کریم برای نبی مکرم اسلام، حضرت محمد (ص)، قائل شده، این است که حضرت بر همه‌ی انسان‌ها شاهد هستند. در این مقاله، ابتدا در مورد موضوع شهادت و پیرامون آن نکاتی مطرح می‌شود. سپس در موضوع شاهد بودن انبیای الهی بر اعمال امت خودشان، و بعد شاهد بودن ائمه‌ی هدی (ع) نسبت به امت زمان خود مطالبی می‌آوریم. در نهایت، درباره‌ی این‌که پیامبر اکرم (ص) بر همه‌ی انسان‌ها شاهد هستند، از دیدگاه قرآن کریم و روایت ائمه‌ی هدی (ص)، به‌طور مفصل بحث می‌شود.

کلیدواژه‌ها: شاهد، شهادت، حضرت محمد (ص)، ائمه‌ی

هدی، امت، قرآن کریم، روایت.

مقدمه

مسئله‌ی شاهد بودن پیامبر اکرم (ص) بر انسان‌ها، از متن قرآن به خوبی قابل استفاده و استناد است. اما این نکته شایان توجه است که شاهد بودن بر همه‌ی انسان‌ها، مختص نبی مکرم اسلام است. هر یک از انبیای گذشته، فقط به امت خود شهید هستند. برای نمونه، قرآن کریم در مورد **حضرت عیسی (ع)** می‌فرماید: «و ان من اهل الكتاب الا لیومنن به قبل موته و یوم القیامه یكون علیهم شهیداً»^۱ [النساء/ ۱۵۹]. این‌که چه کسانی و چه چیزهایی را قرآن به‌عنوان شهود معرفی می‌کند و این شهادت مربوط به چه زمانی است، و چرا پیامبران را به‌عنوان شهود حاضر می‌کنند و این شهود، شاهد بر چه هستند، سؤالاتی است که در ادامه به آن‌ها پاسخ داده می‌شود. در نهایت هم به موضوع شهادت پیامبر اکرم (ص) بر همه‌ی انسان‌ها پرداخته می‌شود.

باید بگوییم، ائمه‌ی هدی (ع) نیز بر اعمال امت اسلامی شاهد هستند. این‌که در روایات آمده است که اعمال شیعیان در دوشنبه و پنجشنبه‌ی هر هفته خدمت امام (ع) عرضه می‌شود، خود مؤید همین مطلب است. و این‌که شیعیان به شفاعت امامان در قیامت امید دارند، دلیلی است که امامان بر حسابرسی در روز قیامت نظارت دارند.

شهادت مربوط به چه زمانه است؟

به‌طور کلی در مورد شاهد بودن پیامبر اکرم (ص) و ائمه‌ی هدی (ع) باید بگوییم که این شاهد بودن هم در دنیاست و هم در آخرت؛ یعنی آنان همیشه و در همه حال شاهد و ناظر بر انسان‌ها هستند. در دنیا نسبت به اعمال انسان‌ها نظارت دارند و پرونده‌ی اعمال هر یک از افراد امت به حضورشان عرضه می‌شود و نیز نسبت به مقدرات و آن‌چه خداوند برای افراد تقدیر می‌کند، شاهد و ناظر هستند.

حضور شاهدان در رقم خوردن مقدرات افراد

اما این نکته که پیامبر (ص) بر مقدرات افراد شاهد است، از آیات قرآن به خوبی قابل استناد است. قرآن کریم درباره‌ی رقم خوردن مقدرات انسان‌ها در شب قدر و نزول قرآن در این شب می‌فرماید: «حم والکتاب المبین انا انزلناه فی لیله مبارکه انا کنا منذرین فیها یفرق کل امر حکیم امرا من عندنا انا کنا مرسلین رحمه من ربک انه هو السميع العلیم»^۲ [الدخان/ ۶-۱۱].

مسئله‌ی شاهد بودن پیامبر اکرم (ص) بر انسان‌ها، از متن قرآن به خوبی قابل استفاده و استناد است. اما این نکته شایان توجه است که شاهد بودن بر همه‌ی انسان‌ها، مختص نبی مکرم اسلام است

قرآن کریم در این آیه‌ی شریفه درباره‌ی مقدرات الهی می‌فرماید: «فیها یفرق کل امر حکیم». تمام امور حکیمانه در این شب تفریق می‌شوند. گویا برای هر امری، جداگانه حسابی باز می‌شود و مستقل از سایر امور مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. هر فردی جداگانه مورد توجه است و مقدرات سالانه‌اش با توجه به وضعیت و اعمال او مورد دقت خواهد بود. هم‌چنین، برای هر قومی و هر جمعی که سرنوشتی وابسته داشته باشند، وضع چنین خواهد بود. «وجه تسمیه‌ی شب قدر، تقدیر و احکام امور در شب قدر است و پیامبر (ص) نیز از این مقدرات آگاه است» [طباطبایی، ج ۲۰: ۵۶۱].

طبق آیه‌ی فوق چند نکته قابل توجه است:

● قرآن کریم فرموده است: «فیها یفرق کل امر حکیم». پس هر امری که در شب قدر معین می‌شود، امری حکیمانه و مربوط به امری است که خدای رحمان باید آن را تعیین کند، ولی اعمال بندگان همه حکیمانه نیست. گویا قید «حکیم» بر

است. این آیات بدین شرح‌اند:
 الف) «الیوم نختم علی افواههم و تکلمنا ایدیهم و تشهد
 أرجلهم بما کانو یکسبون»^۴ [یس/ ۶۵].
 ب) «حتی اذا ما جاؤوها شهد علیهم سمعهم و أبصارهم و
 جلودهم بما کانو یعملون»^۵ [فصلت/ ۲۰].
 ج) «یوم تشهد علیهم ألسنتهم و ایدیهم و أرجلهم بما
 کانوا یعملون»^۶ [النور/ ۲۴].
 طبق آن چه از آیات قرآن کریم به دست می‌آید، در روز
 قیامت اعضا و جوارح آدمی، مانند دست و پا، چشم و گوش و
 زبان و پوست، همه در دادگاه عدل الهی نسبت به آن چه انجام
 داده‌اند، شهادت خواهند داد.

۲. ملائکه

گروه دیگری که قرآن کریم به‌عنوان شهدا در روز قیامت
 از آن‌ها یاد می‌کند، ملائکه هستند. قرآن کریم می‌فرماید: «و
 جاءت کل نفس معها سائق و شهید»^۷ [ق/ ۲۱].
 فرشتگان الهی که در طول زندگی همراه انسان بوده‌اند و
 برخی از آن‌ها حافظ و مراقب‌اند و مأمور ثبت و بایگانی اعمال
 انسان‌ها هستند، نسبت به اعمال و حساب و کتاب شاهد
 خواهند بود.

۳. زمین

گویا زمین نیز در روز قیامت نسبت به اعمال و
 حوادثی که روی آن اتفاق افتاده است، شهادت خواهد
 داد. قرآن می‌فرماید: «یومئذ تحدث أخبارها»^۸
 [الزلزله/ ۹].

۴. خود انسان

هر فردی از همه بیشتر نسبت به آن چه
 که انجام داده، آگاه است. همین آگاهی سند

این نکته تأکید می‌کند که اعمال شما را ما تفریق نمی‌کنیم
 و رقم نمی‌زنیم، بلکه اعمال تکلیفی شما با اراده و تصمیم
 خود شما شکل می‌گیرند. گویا این نکته در عبارت بعدی با
 تأکید و صراحت بیشتری مطرح می‌شود و می‌فرماید: «امرا
 من عندنا» که تقدیر عبارت می‌تواند چنین باشد: «کان هو
 أمرا من عندنا».

نزول روح القدس و فرشتگان بر حضرت رسول (ص) و پس
 از آن حضرت، بر امامان است. لذا حضرت رسول (ص) و آن
 بزرگواران بر مقدرات افراد نیز شاهد و ناظر هستند [عروسی
 هویزی، ج: ۵، ۶۱۳ و بحرانی، ج: ۵، ۷۰۱].

حضور شاهدان در صحنه‌ی قیامت برای حساب‌رسی اعمال

در ادامه باید بگوییم که حضرت رسول (ص) و به‌طور کلی
 شاهدان، در قیامت و در صحنه‌ی حساب‌رسی بر اعمال انسان‌ها
 نیز حضور دارند و نظارت می‌کنند. حضور شهدا برای شهادت
 دادن مربوط به مرحله‌ی دوم قیامت است. در مرحله‌ی دوم
 قیامت، گواهان برای دادن شهادت حاضر می‌شوند. قرآن کریم
 می‌فرماید: «و نفخ فی الصور فصعق من فی السموات و من فی
 الارض الا من شاء الله ثم نفخ فیهِ اُخری فاذا هم قیام ینظرون و
 اُشرقت الارض بنور ربّها و وضع الکتاب و جیء بالتبیین و الشّهداء
 و قضی بینهم بالحق و هم لا یظلمون»^۹ [الزمر/ ۶۹-۶۸].

در آیات ۶۸ تا ۷۵ سوره‌ی زمر، مراحل متفاوت قیامت
 و رانده شدن مردم به سوی بهشت و جهنم به ترتیب بیان
 می‌شود. در این آیات به‌طور اخص به بیان مرحله‌ی دوم
 قیامت و حوادث آن پرداخته شده است و بیان می‌شود که در
 مرحله‌ی دوم قیامت، بعد از آن که همه‌ی انسان‌ها از قبرها به
 اذن الهی برخاستند، زمین به نور پروردگار روشن شد و کتاب
 را قرار دادند، نوبت به حضور پیامبران و شهدا می‌رسد و میان
 مردم به حق و بنا بر عدل الهی حکم خواهد شد و بر احدی
 ظلم روا نمی‌گردد.

گواهان و شهود

قرآن کریم این موضوع را که چه چیزها و چه کسانی
 شهود هستند، در آیات متعددی بیان می‌دارد که در ادامه به
 بیان یکایک آن‌ها می‌پردازیم.

۱. اعضا و جوارح

در آیات متعددی از قرآن کریم، این مطلب که اعضا و
 جوارح آدمی در روز قیامت شهادت خواهند داد، مطرح شده

طبق آن چه از آیات قرآن کریم
 به دست می‌آید، در روز قیامت
 اعضا و جوارح آدمی، مانند دست
 و پا، چشم و گوش و زبان و
 پوست، همه در دادگاه عدل الهی
 نسبت به آن چه انجام داده‌اند،
 شهادت خواهند داد

خوبی است تا بتواند نسبت به عملکرد خود شهادت بدهد. قرآن کریم می‌فرماید: «و شهدهوا علی أنفسهم انهم كانوا کافرین» [الانعام / ۱۳۰].

۵. پیامبران و اولیای الهی

پیامبران و اولیای الهی در روز قیامت شاهد و گواه خواهند بود. قرآن کریم می‌فرماید: «وجیء بالنبیین و الشهداء» [الزمر / ۶۸].

نکته‌ای که ذکر آن ضرورت دارد این است که در آیات سوره‌ی زمر که ذکر شد، عبارت «جیء بالنبیین و الشهداء» آمده است. این را می‌رساند که منظور از شهدا، اولیای الهی و انسان‌های مقرب‌ی هستند که در ردیف پیامبران ناظر بر حسابرسی قیامت هستند و در این آیه منظور سایر عوامل مانند اعضا و جوارح نیست؛ به‌خصوص که کلمه‌ی «جیء» آمده است که نه بر اعضا و جوارح تطبیق می‌کند، نه بر زمین و نه در مورد خدای رحمان قابل تطبیق است.

۶. خود خدای سبحان

در جای جای قرآن کریم به این نکته اشاره شده که خداوند سبحان بر همه چیز شاهد است. قرآن کریم می‌فرماید: «و الله علی کل شیء شهید» [البروج / ۹].

گفتیم که شاهدان هم در دنیا و هم در آخرت شاهدند. در گام اول، شهود شاهد بر اعمال و مقدرات انسان‌ها هستند و در مرحله‌ی بعد، یعنی در صحنه‌ی قیامت، شاهد بر حسابرسی اعمال انسان‌ها هستند که این اعمال مقدرات و سرنوشت اخروی آن‌ها را رقم می‌زند.

حضور اولیای الهی به عنوان شاهد

همان‌طور که بیان شد، هریک از انبیای الهی نسبت به امت خودشان شهیدند. یعنی هم شاهد اعمال آن‌ها هستند و هم شاهد بر مقدرات ایشان و سرنوشت آن‌ها. علاوه بر شاهد بودن انبیای الهی نسبت به امت خودشان و پیامبر اکرم (ص) نسبت به همه‌ی مردم، نکته‌ی شایان توجه دیگری نیز وجود دارد. طبق آیات قرآن کریم و روایات متعدد، ائمه‌ی هدی (ع) نیز بر اعمال امت شاهد هستند. قرآن کریم می‌فرماید: «و كذلك جعلناکم امه وسطا لتکونوا شهداء علی الناس و یکون الرسول علیکم شهیداً» [البقره / ۱۴۳].

در روایات اهل بیت (ع) منظور از امت میانه، امامان معصوم دانسته شده است: «عن برید العجلی قال سألت ابا عبد الله (ع) فی قول الله عزوجل: و كذلك جعلناکم امه وسطا لتکونوا شهداء علی الناس و یکون الرسول علیکم شهیداً. فقال نحن الامه الوسطی و نحن شهداء لله علی خلقه و حججه فی ارضه» [کلینی، ج ۱: ۱۹۰ و عروسی هویزی، ج ۱: ۱۳۴].

امام صادق (ع) فرمودند: «ما امت وسط هستیم و ما شهدای خدا بر مردم و حجت او در زمین هستیم.» و از آن‌جا که بنابر اعتقاد شیعه، در هیچ زمانی عالم بدون صاحب و امام نخواهد بود و همیشه یک امام و رهبر الهی هست که سرپرستی امت و مردم را برعهده دارد، در زمان ائمه‌ی هدی (ع)، ایشان نسبت به اعمال امت شاهدند. ائمه‌ی هدی در چند جا بر امت نظارت دارند:

۱. در دنیا نسبت به اعمال و مقدرات آن‌ها؛
  ۲. در قیامت نسبت به رسیدگی به اعمال و شفاعت امت؛
  ۳. در بهشت نسبت به جایگاه شیعیان.
- ائمه‌ی هدی (ع) بر امت اسلامی شهیدند و البته هر امامی نسبت به امت زمان خودش شهید و گواه است و نسبت به ایشان در مواضعی که بیان شد، مقام نظارت و شهادت دارند.

پیامبر اکرم (ص) شاهد بر همگان

نکته‌ی مهمی که از مفاد قرآن کریم به نظر می‌رسد، این است که پیامبر اکرم (ص) فقط شاهد بر امت اسلام نیست بلکه بر پیامبران و شاهدان همه‌ی امت‌ها نیز شاهد خواهند بود؛ درحالی‌که انبیای گذشته فقط نسبت به امت خود شهید هستند. نبی مکرم اسلام (ص) بر همه‌ی شاهدان شهید خواهند بود و این شهادت در مورد امامان امت اسلامی نیز ثابت است. بدین ترتیب، شاهد بودن پیامبر اکرم (ص) بر همه‌ی انسان‌ها از آیات قرآن به‌خوبی قابل استفاده و استناد است. قرآن کریم می‌فرماید: «فکیف اذا جئنا من کل امه بشهید

در هیچ زمانی عالم بدون صاحب و امام نخواهد بود و همیشه یک امام و رهبر الهی هست که سرپرستی امت و مردم را برعهده دارد

و جئنابک علی هؤلاء شهیداً»^{۱۳} [النساء / ۴۱]. «و یوم نبعت فی کل أمه شهیداً علیهم من أنفسهم و جئنابک شهیداً علی هؤلاء»^{۱۴} [النحل / ۸۹].

چنان‌که اشاره شد، خداوند روز قیامت برای هر امتی از میان خود آن‌ها شاهد و ناظری را برمی‌انگیزد و طبیعی است که این شاهد باید همان کسی باشد که در دنیا هم مقام شهادت و نظارت را داشته است. یعنی پیامبر هر امتی به‌عنوان شاهد بر آن امت مبعوث می‌شود و امامان امت اسلامی هر کدام در زمان خود بر امت اسلامی شهیدند.

«... عن زیاد القندی عن سماعه قال: قال ابو عبدالله (ع) فی قول الله عزوجل: فکیف اذا جئنا من کل امه بشهید و جئنابک علی هؤلاء شهیداً. قال نزلت فی امه محمد (ص) خاصه فی کل قرن منهم امام منا شاهد علیهم و محمد (ص) فی کل قرن شاهد علینا» [کلینی، ج ۱: ۱۴۶].

امام صادق (ع) در مورد آیه‌ی ۸۹ سوره‌ی نحل می‌فرماید این خصوصاً در مورد امت حضرت رسول (ص) نازل شده که در هر زمانی امامی از ما بر ایشان شاهد است و محمد (ص) در تمامی قرون بر ما شاهد است. در منابع اهل تسنن نیز به این موضوع اشاراتی شده است. **قرطبی** می‌گوید: «هم الانبیاء شهداء علی أممهم یوم القیامه بانهم قد بلغوا الرساله و دعوهم الی الایمان فی کل زمان شهید و ان لم یکن نبیا» [قرطبی، ج ۱: ۱۶۴].

حوزه‌ی شهادت

جای این سؤال است که: «پیامبر اکرم (ص) و سایر شاهدان به چه چیزی شهادت می‌دهند؟» چنان‌که اشاره کردیم، شهادت اولیای الهی، پیامبران، رسول اکرم (ص) و ائمه‌ی هدی (ع)، هم در دنیا است و هم در آخرت: در دنیا بر اعمال و مقدرات و در آخرت بر حساب‌رسی و تعیین جایگاه‌ها.

زمخشری، ذیل آیه‌ی ۴۱ سوره‌ی نساء می‌نویسد: «اذا جئنا من کل امه بشهید یشهد علیهم بما فعلوا و هو نبیهم» [زمخشری، ج ۱: ۵۱۲] (بر ایشان شهادت می‌دهد نسبت به آن‌چه انجام داده‌اند، زیرا او پیامبر ایشان است).

با توجه به این‌که پیامبر اکرم (ص) دارای مقام شهادت و نظارت کلی را در قیامت هستند، از جایگاه والا و ویژه‌ای برخوردارند؛ جایگاهی که همه‌ی انبیا و اولیای الهی در برابرش خضوع دارند. این جایگاه عظیم را قرآن کریم به عنوان «مُلک کبیر» نامیده است. توضیح این‌که در قرآن درباره‌ی بهشت، فقط در یک آیه از ملک و سلطنت سخن می‌گوید و آن هم در

سوره‌ی «دهر» است که به اهل بیت پیامبر اکرم (ص) اختصاص دارد. در این آیه خطاب به شخص پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «و اذا رأیت ثم رأیت نعیماً و ملکاً کبیراً»^{۱۵} [الدهر / ۲۰].

پی‌نوشت

۱. و برخی از اهل کتاب که قبل از مرگش به او ایمان آورده بودند و روز قیامت او بر آنان شهید خواهد بود.
۲. حم و قسم به کتاب مبین. ما آن را در شب مبارک نازل کردیم. همانا ما انذارکننده هستیم. در آن هر امر حکیمانه تدبیر شده است؛ امری از جانب ما. همانا ما مرسل هستیم رحمتی از جانب پروردگار که او شنوای داناست.
۳. و در صور دمیده می‌شود و هر آن‌چه در آسمان‌ها و زمین است، بیهوش می‌افتد؛ مگر آن‌که خدا بخواهد. سپس برای بار دوم در صور دمیده می‌شود و بعد از قبرها برمی‌خیزند و زمین به نور پروردگار روشن می‌شود و کتاب را قرار می‌دهند و پیامبران و شهدا را می‌آورند و میان ایشان به حق حکم می‌شود و به ایشان ظلم نمی‌گردد.
۴. امروز مهر زده می‌شود بر دهان‌هایشان و دست‌ها سخن می‌گویند و باها به آن‌چه انجام داده‌اند، شهادت می‌دهند.
۵. تا آن‌که آورده شوند برای شهادت علیه ایشان، گوش و چشم و پوست‌هایشان نسبت به آن‌چه کسب کرده‌اند.
۶. روزی که شهادت دهند علیه ایشان زبان‌شان و دست‌هایشان و باهایشان به آن‌چه انجام داده‌اند.
۷. و آورده می‌شود هر نفسی و همراه او ملائکه و شاهدی است.
۸. آن روزی که او از خبرهایش آگاهی دهد.
۹. و آنان علیه نفس خودشان شهادت دهند که ایشان از کافران هستند.
۱۰. و پیامبران و گواهان آورده شدند.
۱۱. و خداوند بر هر چیزی شهید است.
۱۲. و ما شما را امت میانه قرار دادیم تا بر سایر مردم شاهد باشید و پیامبر بر شما شاهد است.
۱۳. پس چگونه است که برای هر امتی شهیدی است و تو ای پیامبر بر همه‌ی ایشان گواه هستی.
۱۴. و روزی که برانگیزیم از هر امتی شهیدی برایشان از میان خودشان و تو ای پیامبر شهید هستی بر ایشان.
۱۵. و آن‌گاه که می‌بینی، سپس می‌بینی نعیم و سلطنت بزرگی را.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. بحرانی، سید هاشم. **البرهان فی تفسیر القرآن**. مؤسسه البعثه.
۳. قرطبی، محمدبن احمد. **جامع الأحکام القرآن**.
۴. کاشانی، محسن فیض کاشانی. **الصافی**. مکتبه الصور.
۵. کلینی. **الکافی**. دارالکتب الاسلامیه.
۶. زمخشری، محمودی. **الکشاف عن حقائق التنزیل**. چاپ بیروت.
۷. عروسی هویزی، علی‌بن جمعه. **نور الثقلین**. مؤسسه‌ی اسماعیلیان.
۸. طباطبایی، سید محمدحسین. **المیزان فی تفسیر القرآن**. دفتر انتشارات اسلامی.